

УДК 342.3(100):328.132

ВПЛИВ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ НА СТАТУС УРЯДУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Климчук Н.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Досліджено відносини, що складаються у сфері функціонування уряду у зарубіжних країнах та вплив на них такого фактору, як форма правління. Розкрито зміст кожного виду форми правління. Посилання на Конституції сучасних зарубіжних країн, в якості прикладів. Визначено особливості функціонування, порядку створення та взаємодії з главою держави та парламентом.

Ключові слова: форма правління, уряд, виконавча влада, Конституція, монархія, республіка.

Постановка проблеми. Інтерес до організації влади почав з'являтися ще з моменту створення держави, та й досі є актуальним, оскільки світ не стоїть на місці і завжди відбуваються зміни. Сучасний етап характеризується збільшенням ролі виконавчої гілки в системі державної влади, що обумовлене зростаючою роллю держави в усіх сферах життєдіяльності, наявністю широкого кола повноважень у органів виконавчої влади, необхідністю прийняття швидких управлінських рішень. Проте у кожній державі коло повноважень уряду, його статус значно різняться і одним із факторів, що впливає, є саме форма правління держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий вклад у вивчення цієї теми зробили російські дослідники: К.В. Арановський, М.В. Баглай, Н.О. Богданова, І.М. Гомеров, Л.М. Ентін, Д.Л. Златопольський. Серед сучасних українських дослідників слід згадати: В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, А.З. Георгіцу, В.П. Колісника, Ю.М. Коломийця, Л.Т. Кривенко.

Формулювання цілі статті. В юридичній літературі багато праць присвячено урядам зарубіжних країн, проте розглядаються окремі елементи його статусу у державі. Об'єктом даного дослідження виступають відносини, що складаються у сфері функціонування уряду у зарубіжних країнах, та вплив на них форм правління.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ століття відбулась універсалізація демократичної ідеї та поширення її у світовому масштабі. Демократія – політичний феномен, розвиток якого відбувається одночасно з суспільними трансформаціями та обумовлюється ними [1]. Необхідною умовою демократичного режиму є поділ влади. Поділ влади – це система організації і функціонування державної влади, в якій функції законодавчої, виконавчої і судової влади здійснюються різними державними органами. Ідея поділу влади була обґрунтована ще Ш.-Л. Монтеск'є, який стверджував, що для виключення зловживання владою необхідно здійснити поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Вперше принцип поділу влади був втілений у Конституції США 1787 р., яка не тільки розділила владу на три гілки, а й затвердила систему стримувань та противаг, яка дозволяла гілкам влади контролювати одна одну. Сьогодні пострадянські країни проголошують одним з принципів свого конституційного ладу саме такий поділ влади.

Дослідники питань стосовно виконавчої влади виділяють певні її особливості. Дж. Локк зазна-

чав, що їй притаманні: більша можливість узурпації влади, право у певних випадках діяти на власний розсуд, якщо ці дії виправдовуються інтересами народу, а також право змінювати порядок виборів у законодавчий орган. Деякі сучасні науковці погоджуються з думкою Дж. Локка стосовно «першочерговості» виконавчої влади. Так, А.З. Георгіца зауважує, що висунення на перше місце в системі сучасної державної влади виконавчої гілки слід пояснювати насамперед об'єктивними потребами ефективного управління [3, с. 105]. Багато вчених стверджують, що збільшення обсягу компетенції органів виконавчої влади обумовлене постійним розширенням завдань і сфери сучасного державного управління. В результаті цього ми спостерігаємо процес набуття даною гілкою владою повноважень не лише «підзаконної діяльності», а й «нормотворчості» чи «конкретизуючого законодавства».

Отже, виконавча влада – самостійна гілка влади єдиної державної влади, яка через управлінську діяльність своїх суб'єктів покликана організовувати та забезпечувати практичне виконання законів із метою реалізації державної політики у різних сферах суспільного життя. На неї покладається реалізація загальнодержавних функцій у сфері розвитку економіки, культури, соціального забезпечення та охорони здоров'я, транспорту та зв'язку, охорона громадського порядку тощо.

Виконавча влада може належати главі державі, главі держави і уряду або тільки уряду. Така різноманітність належності обумовлена саме формою правління. Форма правління має важливе значення для вивчення конституційно-правового регулювання організації та функціонування держави, адже вона визначає систему, спосіб формування, компетенцію і порядок взаємовідносин усіх складових державного механізму [2].

Науковими дослідженнями стосовно форм правління, їх еволюції та пошуку оптимальної форми державного правління займалися безліч вчених і правознавців ще з давніх часів. Зокрема, Піфагор та Геракліт були першими, хто здійснив класифікацію форм державного правління на «аристократію» та «демократію». На сьогодні існує класична модель, яка розмежовує монархію та республіку.

Монархія – це форма державного правління, за якої державна влада фактично чи номінально зосереджена в руках однієї особи – монарха, звільненого від відповідальності перед своїм народом. Монархія поступається своєю колиш-

ньою першістю республіканській формі правління (41 з понад 200 держав світу є монархіями) [4, с. 73]. Протягом історії виникало дуже багато видів монархій, проте на сьогодні діючими залишились абсолютна, дуалістична та парламентарна.

При абсолютній монархії глава держави здійснює свою владу необмежено, займається законодавчою діяльністю, керує урядом, який формує сам, контролює правосуддя, місцеве самоврядування, тобто вся державна влада зосереджена в його руках. На сьогодні вона існує у таких країнах як Саудівська Аравія, Оман, Катар тощо. Так, у Саудівській Аравії, виконавча влада здійснюється Радою міністрів, головою якої, відповідно до ст. 56 Основного низа му правління Саудівської Аравії, є Його Величність Король Саудівської Аравії. Саме Король приймає рішення щодо формування і реорганізації Ради міністрів. Заступники голови та члени Ради міністрів призначаються і звільняються від виконання обов'язків королівським указом (ст. 57). Члени Ради міністрів відповідальні за очолювані ними міністерства і відомства безпосередньо перед головою Ради міністрів, тобто перед Королем (ст. 58) [5]. Отже, на прикладі можна побачити, що дійсно в країнах з абсолютною монархією велика роль відведена саме главі держави, який має важливі повноваження у кожній з гілок влад.

Наступним різновидом є дуалістична монархія. Її основною рисою є подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади: глава держави – монарх, здійснює найвищу виконавчу владу, а парламент – законодавчу. Монарх має право розпуску парламенту, його рішення мають силу закону, він займає центральне місце у механізмі держави, формує уряд, який відповідає перед парламентом і монархом. Така монархія характерна для держав, де зустрічаються елементи феодалних відносин. Прикладом дуалістичної монархії може бути Марокко, Йорданія, Кувейт. Наприклад, Конституція Марокко 2011р. у ст.ст. 47-49 регламентує питання стосовно виконавчої влади. Зазначено, що така влада представлена Королем, Головою уряду і Радою міністрів. Король призначає керівника уряду з представників політичної партії, що набрала на виборах в Палату Представників найбільшу кількість голосів. За рекомендацією прем'єр-міністра король призначає інших членів уряду. Король може звільнити з посади одного чи одразу декількох міністрів або з власної ініціативи, або за ініціативою одного з представників уряду, який несе відповідальність перед королем і парламентом. Тобто, у дуалістичній монархії глава держави також формує уряд та обирає прем'єр-міністра, як і в абсолютній монархії. Проте відповідальність уряд несе вже не тільки перед монархом, а й перед парламентом.

Що ж стосується парламентарної монархії, то їй притаманні існування представницького органу державної влади – парламенту; уряд формується монархом, проте повинен мати довіру парламенту і бути йому підзвітним; монарх здійснює владу через міністрів, він позбавлений законодавчих повноважень та не несе юридичної і політичної відповідальності за свої дії як глава держави та глава виконавчої влади. Відповідальність несе уряд (міністри), через який діє монарх.

Так, у Нідерландах, Король разом з урядом здійснює виконавчу владу, призначає Прем'єр-міністра та за його рекомендацією інших міністрів. Розділ 2 глави 2 Конституції Королівства Нідерландів встановлює, що Уряд відповідальний перед Генеральними штатами. Парламентський контроль за його діяльністю протікає в формі інтерпеляції, усних запитань до міністрів, через роботу слідчих комісій. Таким чином, у парламентарній монархії уряд несе відповідальність вже тільки перед парламентом та при формуванні повинен мати довіру законодавчого органу.

Республіка – це така форма державного правління, при якій вища державна влада здійснюється президентом або представницьким органом влади (парламентом), обраним народом на певний строк і відповідальним перед ним [4, с. 75]. Так само як і монархії, на сучасному етапі збереглися три види республік: парламентська, президентська та змішана.

Парламентська республіка визначається тим, що у таких державах здійснюється принцип верховенства парламенту, який обирається населенням країни. Уряд формується парламентом, підзвітний і підконтрольний йому, тобто діє принцип політичної відповідальності уряду перед парламентом, та здійснює свої повноваження доку має підтримку парламентської більшості (вотум довіри). Це обумовлюється солідарним характером відповідальності, при якій висунення недовіри одному міністру спричиняє відставку усього уряду. Пост прем'єр-міністра, як правило, автоматично посідає лідер партії (партійної коаліції), яка перемогла на виборах. Глава держави (президент) не може впливати на склад і політику уряду, який формується парламентом і підзвітний йому. Повноважень у президента менше, ніж у прем'єр-міністра. Повноваження глави держави, за винятком суто церемоніальних (представницьких), тут зазвичай здійснюються за згодою і з ініціативи уряду, створеного на парламентській основі. Президент обирається парламентом або більш широкою колегією за участі парламенту (Італія, Греція, Індія, ФРН, Чехія, Угорщина) [4, с. 76]. Конституція Італії 1947 р. зазначила, що уряд складається з голови Ради міністрів та міністрів. Взагалі у державі встановлено широку функціональну автономію Ради міністрів, що дозволяє здійснювати повноваження у більшому обсязі, ніж в інших парламентських республіках. Зокрема, Закон про Раду міністрів 1988 р. встановив, що уряд здійснює будь-які повноваження, які згідно з Конституцією вже не належать іншому органу. Також жоден акт Президента не визнається дійсним, якщо він не затверджений головою уряду або міністрами, відповідальними за цей акт. Уряд виступає із законодавчими ініціативами, забезпечує прийняття законів і декретів. На особливу увагу заслуговує можливість здійснення урядом прямих законодавчих функцій відповідно до ст.ст. 76, 77 Конституції [6]. Отже, у парламентській республіці велика роль відводиться парламенту, який формує уряд та контролює його діяльність. Роль глави держави значно обмежена та не має впливу на формування та діяльність виконавчої влади.

Президентська республіка, на відміну від парламентської, характеризується вагомою роллю

глави держави, адже він поєднує повноваження глави держави та глави уряду одночасно. Також роль парламенту послаблена, оскільки уряд відповідає тільки перед Президентом та, як правило, не потребує довіри законодавчої гілки влади. Уряд формується Президентом за його власним розсудом. До таких держав належать США, Аргентина, Мексика, Бразилія, Швейцарія, Іран, Ірак. Виконавча влада США складається з президента, віце-президента, кабінету міністрів і незалежних агентств. Глава виконавчої влади – президент – зобов'язаний піклуватися «про точне виконання законів» і «захистити конституцію». Стосовно Бразилії, то до складу її виконавчих органів також входить Президент та призначувані ним міністри. Конституція Бразилії у статті 87 закріплює такі повноваження та обов'язки міністрів: право здійснювати координацію і контроль за органами і установами федеральної адміністрації в сфері їх компетенції і підтверджувати акти і декрети, підписані президентом; давати інструкції про виконання законів, декретів і постанов; представляти президенту щорічну доповідь про управління міністерствами і виконанні деяких інших повноважень. Отже, на відміну від парламентської республіки, тут роль глави держави є посиленою. Він належить до виконавчої влади, формує та здійснює контроль за діяльністю уряду. За даними ознаками існує схожість з абсолютною монархією, проте ж відмінність полягає у главі уряду.

Останнім видом є змішана республіка, яка має таку особливість – парламент і президент здійснюють контроль за діяльністю уряду (подвійний контроль). Існує два різновиди змішаної республіки: президентсько-парламентська та парламентсько-президентська. Вони також між собою мають певні розбіжності, як-от: у президентсько-парламентських республіках свої повноваження президент здійснює безпосередньо, тобто призначає прем'єр-міністра, як правило, з-поміж лідерів найвпливовіших партійних політичних фракцій у парламенті, а у парламентсько-президентських республіках президент здійснює повноваження через уряд – прем'єр-міністр призначається парламентом за поданням президента. Також різниця у призначенні інших міністрів, адже у парламентсько-президент-

ських вони призначаються за рекомендацією глави уряду, а в іншій – за згодою парламенту [8, с. 96]. Уряд відповідальний не перед президентом, а перед парламентом. До таких держав належать Болгарія, Македонія, Португалія, Словенія, Хорватія тощо. Наприклад, Рада міністрів Болгарії є вищим виконавчим органом держави. Вона керує і здійснює як зовнішню, так і внутрішню політику країни. Конституція Республіки Болгарії у п'ятій главі регламентує склад, права та обов'язки Ради міністрів, що складається з прем'єр-міністра, його заступників та міністрів. Таким чином, в змішаній республіці парламент має певний вплив на формування уряду, а також контролює його подальшу діяльність.

Висновок. Поділ влади є обов'язковою ознакою демократичних держав та сучасного конституціоналізму. На сучасному етапі спостерігається прогрес значення виконавчої влади, що зумовлено широким колом повноважень виконавчої влади, адже вона поширюється на відносини у сфері розвитку економіки, культури, соціального забезпечення та охорони здоров'я, транспорту та зв'язку, охорона громадського порядку тощо. Проте кожній державі притаманна своя форма правління, через яку процес формування, повноваження, склад, відповідальність уряду значно змінюється. Також залежно від форми правління залежить вплив глави держави та парламенту на виконавчу владу. За час існування держав створено безліч різновидів форм правління, проте на сьогодні існує класична модель, що розмежовує монархію та республіку, які в свою чергу поділяються ще на три підвиди. Незважаючи на їх розбіжності, між ними також існують спільні риси, як-от при абсолютній монархії та президентській республіці орган виконавчої влади несе відповідальність виключно перед главою держави, а при парламентарній монархії та у парламентській республіці – перед органом законодавчої влади. Також, як в дуалістичній та парламентарній монархії, так і в президентській республіці глава держави є найвищою виконавчою владою та входить до складу уряду. Отже, у результаті проведеного аналізу, можна зробити висновок, що форма правління дійсно є вагомим фактором впливу на статус уряду у зарубіжних країнах.

Список літератури:

1. Андрійчук Т.А. Сучасна демократія: проблеми та перспективи розвитку [Текст] / Т.А. Андрійчук // Політичний менеджмент. – 2012. – № 4–5. – С. 50–57.
2. Терещук М.М. Форми державного правління: історико-правовий аспект [Текст] / М.М. Терещук // Вісник Запорізького університету. – 2011. – № 1. – С. 70–76.
3. Георгіца А.З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн. – Чернівці: Рута, 1994. – 138 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : Підручник. – 2-ге видання / О.Ф. Скакун. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 520 с.
5. Конституція Саудівської Аравії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=86>.
6. Конституція Італійської Республіки 1947 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=148>.
7. Конституційне право зарубіжних країн : підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів і факультетів / В.М. Шаповал. – Вид. 4-ге. – К.: Вища школа, 2001. – 262 с.
8. Процюк І.В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління: монографія / І.В. Процюк. – Х.: Право, 2012. – 584 с.

Климчук Н.И.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ВЛИЯНИЕ ФОРМЫ ПРАВЛЕНИЯ НА СТАТУС ПРАВИТЕЛЬСТВА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация

Исследованы отношения, складывающиеся в сфере функционирования правительства в зарубежных странах и влияние на них такого фактора, как форма правления. Раскрыто содержание каждого вида формы правления. Цитирование Конституции современных зарубежных стран, в качестве примеров. Определены особенности функционирования, порядка создания и взаимодействия с главой государства и парламентом.

Ключевые слова: форма правления, правительство, исполнительная власть, Конституция, монархия, республика.

Klimchuk N.I.

Yaroslav Mudryi National Law University

INFLUENCE OF FORM OF BOARD ON THE STATUS OF GOVERNMENT IN FOREIGN COUNTRIES

Summary

Relationships developed in the sphere of the functioning of the government in foreign countries and influence of such a factor as a form of government are investigated. The content of each form of government is disclosed. References to the constitution of modern foreign countries, as examples. The features of functioning, the order of creation and interaction with the head of state and parliament are determined.

Keywords: form of government, government, executive power, constitution, monarchy, republic.